

В'ячеслав Циба

САМОСВІДОМІСТЬ І ОБ'ЄКТИВНІСТЬ: ДВА ПІДХОДИ, ОДИН РОЗВ'ЯЗОК

Уміщене в поточному числі «Sententiae» дослідження Леслі Стівенсона про природу нормативності й самосвідомості йде в руслі попередніх тематичних чисел журналу, присвячених рецепції Кантової філософії в сучасній аналітичній традиції. А втім, стаття Стівенсона може зацікавити вітчизняного читача не лише умисно обраною «порубіжною» позицією автора та його намаганням вписати принципи трансцендентального філософування в контекст лінгвістичної філософії. Йдеться, попри все, про альтернативне модулювання проблематики соліпсизму, який зазвичай вважають своєрідною Ахіллесовою п'ятою епістемології.

Варто сказати декілька слів про автора зазначеної розвідки. Леслі Стівенсон є британським філософом, який, здобувши освіту в університеті Оксфорда (1968), протягом 1968-2000 років викладав логіку й метафізику в Сент-Ендрюському університеті (Шотландія). Його найвідомішими творами є: «Дванадцять теорій людської природи» (*Twelve Theories of Human Nature*, 1975; книга витримала п'ять перевидань), «Інспірації, нав'яні Кантом» (*Inspirations from Kant*, 2011), збірка оповідань «Теологія опудал та інші оповідання з філософським ухилом» (*The Theology of Scarecrows and other stories with a philosophical edge*, 2013) і чимало статей на тему зв'язку філософії й теорій наукового знання (і це не випадково, адже за першим фахом автор є математиком).

У своїй статті Стівенсон пропонує поглянути на справу спростування соліпсизму як на розмаїту практику, засновану, зокрема, на доведенні неможливості автономного висловлення. Отже, першим, що впадає у вічі, є застосування автором методології філософії мови щодо аналізу ментальних змістів. Зауважмо, що написана понад три десятиліття тому ця розвідка не втратила актуальності й дотепер, що потверджує як вагомість зроблених автором висновків, так і ґрунтовність прийнятих ним фундаментальних припущень. Стівенсон зосереджується винятково на пошукові аргументативних лакун соліпсистської доктрини й відмовляється прямо ототожнювати будь-яку версію ідеалізму з латентним соліпсизмом. На прикладі реконструкції однієї з частин так званого «аналітичного аргументу» Пітера Стросона з його праці «Межі сенсу»¹ (*The Bounds of Sense*, 1966), насамперед запропонованої ним тези про об'єктивність, британський дослідник має на меті показати, чим є робота самосвідомості та чому вона становить необхідну передумову будь-якого судження.

© В. Циба, 2016

¹ Найкращий у вітчизняній традиції стислий огляд головних ідей твору Пітера Стросона зробив український філософ Віктор Козловський [див.: Козловський 2016].

Стросон намагався довести існування об'єктивного світу зі ствердження властивості суб'єкта судження (того, хто судить) приписувати собі певні ментальні характеристики, отже, розрізняти, з одного боку, себе як сприймача та, з другого, перцептивні об'єкти й тим покладати в основу судження принцип єдності суб'єкта пізнавальних актів. Інакше кажучи, на думку Стросона, із простої диференціації речі, яка наразі сприймається, та самого сприймання, мала б випливати незаперечна необхідність мого я й загалом – суб'єктивності як такої. Однак навіть за умови, що цим простим логічним кроком від засновку про онтичну відмінність ми могли би видобути принцип єдності пізнання, а разом і конкретизувати структурні елементи його процедури, нам все одно бракувало б найважливішого – підстав казати про об'єктивний характер такого чи такого когнітивного акту. Позаяк із поняття здійсненого судження не випливає імператив визнання, що той, хто судить, є з необхідністю обізнаним зі своїм епістемічним «Я», суб'єктом. В іншому разі ми з очевидністю потерпали б від неспроможності претендувати на значущість себе для інших сприймачів і пізнавців. Окремим утрудненням є з'ясування стосунку між самосвідомістю взагалі та егологічним аспектом суб'єктивності, тобто між принципом усякої єдності актів свідомості та функційним призначенням «Я» (позаяк ця тема надто розлога для короткої післямови, а Стівенсон її уникає свідомо, своє завдання я бачу хіба що в актуалізації такої проблеми).

Удокладнюючи характер Стросонових міркувань, Стівенсон виявляє, що в основі Стросонового тлумачення самосвідомості лежить припущення про те, що самосвідомість передбачає дотримання правила висновування *modus ponens*, яке спонукає того, хто судить, рефлексивно доходити думки про те, що здійснювані ним акти судження є його актами, а точніше ментальними актами, завдяки яким він є суб'єктивністю. Звідси, самоатрибуція переживань (досвідів) для Стросона має означати потребу в заміні тези про *необхідну* єдність свідомості на тезу про *можливість* приписування собі досвідів. Хай там як, але й ця можливість, зрештою, не може спиратися лише на її вільну доступність, а потребує епістемічної здатності застосовувати загальні поняття до конкретних сприйнятів. Розрізнення об'єктивного й суб'єктивного обертається для Стросонової тези про об'єктивність не експлікацією розрізнення понять і перцепцій, а протиставленням суб'єктивної певності та об'єктивної даності. Тут і постає питання про об'єктивну значущість пізнавальних актів, що виправдовує окрему епістемічну певність. Власне, відповідь на це питання й скерує дослідницький інтерес Стівенсона. Трудність полягає не тільки в потребі доведення універсальності пізнання, а й у генеруванні низки проблем, які можна резюмувати у вигляді популярної на сьогодні моделі «філософського зомбі». Прихильники вказаного підходу переконують, що за умов відсутності критерію об'єктивності носій знання може бути уподібнений до такого собі зомбі – зовні схожий на нас істоти, яка спроможна перцепіювати, пам'ятати та думати, але разом з тим не здатна ні усвідомлювати себе, ні висловлюватися про ментальні стани як про власні.

Отож доводиться визнати, що теоретично можливо бути першою особою, яка розуміє себе з перспективи третьої особи, себто думає, не маючи самосвідомості. А проте, зазначу, що в рамках дискусії про стосунок об'єктивності та самосвідомості аналіз структури судження ще нічого не каже нам про необхідні умови його верифікації та фальсифікації в межах лінгвістичної спільноти. Слід передусім пояснити, як той, хто висловлюється про певні факти, здатний виправляти свої (можливі) попередні помилки в судженні, а також бути обізнаним із правилами, за якими він *регулярно* це робить. Або як правила стають обов'язковими й немінучими для мовця? Зосе-

реджуючись на цьому запитанні, ми, тим самим, помічаємо ще одну лакуну в Стросоновому аргументі, а рівно й в спробах спростувати соліпсизм без попереднього аналізу нормативності. Справді-бо, взірцевим соліпсистом був би той, хто не мав би потреби не лише говорити з іншими, а й висловлюватися про свої досвіди вголос.

Щоби з'ясувати, що означає самоатрибуція досвіду, Стівенсон пропонує порівняти дві моделі нормативності, з якої можливо висувати необхідність самосвідомості для легітимного знання. Перша модель – Вітгенштайнів аргумент (проти) приватної мови, який завдяки майстерному викладові автора виявляє присутню подібність із ще однією моделлю – Кантовою трансцендентальною дедукцією категорій чистого розсуду. Тому, якщо ми розберемо запропоновану Вітгенштайном структуру доведення значущості граматичних правил, тоді ми досягнемо того ж таки результату, що й Кант у своїй дедукції. Отож слід окреслити маршрут руху від обґрунтування тези «будь-яке правило має універсальний статус завдяки вимозі емпіричної корекції цього правила» до з'ясування загальних критеріїв правила взагалі. Цей підхід автор подає у вигляді формули «виправність плюс самосвідомість», тобто як накладення Вітгенштайнового аргументу (проти) приватної мови на трансцендентальну дедукцію категорій з другої редакції Кантової «Критики». Як наслідок, значення фрази чи думки, прихованої за нею, полягало б у тому, щоби розпізнання відбувалося у свідомості пізнавця за допомогою спільної для різних пізнавців символічної системи. Знову ж таки, якщо соліпсист – це той, хто не визнає публічної доступності понять, отже й публічної граматики, тоді його найочевиднішим взірцем мав би бути такий «суб'єкт», який не відає про існування інших суб'єктів. Але в цьому разі, послідовний соліпсист можливий вже не як зомбі, а як епістемологічний Робінзон, що має щоразу винаходити власні правила, щойно він має намір найменувати якусь річ. І щоразу ці правила він повинен змінювати, щоби мати до них привілейований, ексклюзивний доступ.

Завершуючи розгляд питання, Стівенсон фокусує увагу на понятті синтезу, завдяки якому єдність ментальних актів в одній свідомості фундовано необхідним чином. Синтетична єдність, покладена в основу пізнавальних процедур як концептуалізація фрагментів досвіду, виявляється так само єдністю лінгвістичних практик, скерованих системою загальних правил. Як доводить Стівенсон, синтез є обов'язковою умовою нормотворчості, чужої як жорсткому апіоризмові, так і емпіристському індукціонізму. Не менш прикметним є імпліцитно наявне в даній статті припущення про приналежність Вітгенштайна до трансцендентальної традиції – продовження дискусії, яка досі триває в історико-філософських колах і ладна здивувати філософську спільноту новаторськими інтерпретаціями.

Наостанок хочу висловити подяку Леслі Стівенсону, без люб'язної згоди якого цей переклад навряд чи відбувся б.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Козловський, В. Стросон і Кант: дескриптивна метафізика як концептуальна передумова аналізу «Критики чистого розуму». *Sententiae*, 2016, 34(1), 25-41.
Stevenson, L. Wittgenstein's Transcendental Deduction and Kant's Private Language Argument. *Kant-Studien*, 73(3), 1982, 321-337. <https://doi.org/10.1515/kant.1982.73.1-4.321>

Одержано 5.06.2016

REFERENCES

- Kozlovskiy, V. Strawson and Kant: Descriptive Metaphysics as Conceptual Background for the Analysis of "Critique of Pure Reason". *Sententiae*, 2016, 34(1), 25-41.
- Stevenson, L. Wittgenstein's Transcendental Deduction and Kant's Private Language Argument. *Kant-Studien*, 73(3), 1982, 321-337. <https://doi.org/10.1515/kant.1982.73.1-4.321>

Received 5.06.2016

Vyacheslav Tsyba

Self-Consciousness and Objectivity: On the Two Approaches and the Same Solution

This text is an afterword to the Ukrainian translation of Leslie Stevenson's article "Wittgenstein's Transcendental Deduction and Kant's Private Language Argument".

Vyacheslav Tsyba, PhD, Assistant Professor of History and Law Sciences Department at Nizhyn Gogol State University.

В'ячеслав Циба, к. філос. н., доцент історико-юридичного факультету Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Вячеслав Циба, к. филос. н., доцент историко-юридического факультета Нежинского государственного университета имени Николая Гоголя.

e-mail: stemeon@gmail.com
